

Szirmai Panni

FÜGGETLENSÉG ÉS KORTÁRS MŰVÉSZET

BESZÉLGETÉS SOMOGYI HAJNALKÁVAL AZ OFF-BIENNÁLÉRŐL

2020-04-21 | INTERJÚ

A beszélgetés 2020. február elején készült. Akkor még nem tudhattuk, hogy néhány héten belül a járványhelyzet fenekestül felforgatja az életet, és a kultúra működését is átalakítja. Az interjúban felmerülő témák és kérdések érvényességén azonban ez nem változtat, ezért a beszélgetést az eredeti formában közöljük.

Az OFF-Biennálé következő kiadását várhatóan egy évvel később rendezik meg.

Miről szól az OFF? Miért indult az első biennálé?

Az **OFF-Biennálé** alulról szerveződő, független művészeti projekt, amit 2014-ben kezdtünk szervezni a kollégáimmal. Eddig két alkalommal rendeztük meg, 2014-ben és 2017-ben, idén tavasszal (2020. április 24 – május 31.) lesz a harmadik. Azért hoztuk létre, hogy megerősítsük a független művészet jelenlétét Magyarországon, és a közbeszédben nem kellően hangsúlyos témákról szóljunk. Szeretnénk megmutatni, milyen szerepe lehet a kortárs művészetnek a közéletben. Az előbb említett célok a kezdettől változatlanok, de rugalmasan alkalmazkodunk a helyzethez, minden kiadás más módon, más formában jön létre. Az OFF-Biennálé keretében kiállításokat, eseményeket szervezünk, és új művek létrejöttét támogatjuk, anyagi és szakmai segítséggel.

Amikor 2013-ban kitaláltam az OFF-Biennálé alapötletét, a magyar kultúra szereplőit, az alkotókat és a műhelyeket egyaránt letaglózta az agresszív politikai beavatkozás. Sokan szorongtak a szakmában, úgy tűnt, bezárultak a kapuk, nincsenek lehetőségek. Az átalakítás mögött nem látszott átgondolt szakmai stratégia, csak az intézmények függetlenségét akarták megszüntetni. Ilyen körülmények között hogy lehet mégis dolgozni?

Elképzelésem megvalósításhoz hamar partnereket találtam, olyan kollégákat, akik hozzám hasonlóan többfelé dolgoztak már, volt nemzetközi kapcsolatrendszerük és alapos tudásuk a művészeti élet működéséről. Ki kellett lendülnünk a gödör fenekéről, hogy a gyakorlatban kísérletezhessünk, és megmutassuk – akár saját magunknak –, hogy van más út.

Volt előttek konkrét (akár külföldi) példa?

Messziről indultunk, mert mindannyian intézményekben szocializálódtunk, nem tudtuk, hogyan működik a civil szektor. Inkább csak céljaink voltak. Többen segítettek, például Mittich Boglárka, aki a művészeti életet ismerő, profi szervezetfejlesztő.

Lépésről lépésre végigvitt bennünket, hogyan kell egy ilyen szervezetet kialakítani. Nem lehetett előttünk konkrét példa, mert ilyen léptékű művészeti kezdeményezést Európa-szerte nem így csinálnak. Vannak civil kezdeményezések a művészetben, de nem ennyire elválasztottak a hivatalos infrastruktúrától, főleg Kelet-Európában, ahol alig van valami az állami infrastruktúrán és forrásokon kívül.

Hogyan kezdődött a közös munka?

Amikor indítasz egy startupot, először nem a saját fizetésedre gyűjtesz pénzt. Ha életképes a projekt, idővel úgyis kitermeli. Az OFF-ot alapító művészeti szakemberekkel a legelején eldöntöttük, hogy az első biennálé létrehozásáért nem veszünk fel tiszteletdíjat. Ez sokat segített, hogy kialakuljon a kölcsönös bizalmon és együttműködésen alapuló dinamika a stábon belül.

Csak olyanoknak – grafikusnak, néhány profi fotósnak, szervezetfejlesztőnek – fizettünk, akiknek a szaktudása nélkülözhetetlen ilyen eseményhez, és nem a művészetből élnek meg. Az alapítók együttműködése a mai napig nem intézményi természetű. Van struktúra, mert anélkül nem lehet megosztani a feladatokat, de a munkaviszonyok kevésbé hierarchikusak, a fontos döntéseket pedig kisebb vagy nagyobb csoportokban, közösen hozzuk. A döntéshozatalba a biennálén résztvevő alkotókat is igyekszünk bevonni. Rajtam kívül minden stábtagnak az egyéb munkái mellett dolgozik az OFF-programokon. Munkaidő előtt korán reggel vagy este vannak a megbeszéléseink. A megnyitó előtti héten akár 30–40 emberből áll a stáb, aztán a biennálé lezárultakor megint elég 2–3 ember.

Gladness Demo. Örülünk, hogy demonstrálhatunk. Demonstrálás / felvonulás köztéren. Fotó: OFF-Biennále Budapest Archívum 2017

Mi az önkéntesség szerepe az OFF-ban?

Az első biennálén a fő pozíciókban is önkéntesek voltak, vagy csak jelképes összeget kaptak. Mostanra a nagy feladatokat ellátó kollégák mind kapnak díjazást, ahogy a résztvevő kurátorok és művészek is. Ma már „csak” kiegészítő munkákra keresünk önkénteseket. Januárban volt egy önkéntes találkozó, rengetegen jöttek. Jó visszajelzés a fiataloktól, hogy sokan szeretnének velünk dolgozni, tanulni tőlünk. A feladatokból meg széles a kínálat, lehet dolgozni a kiállításrendezés, a kommunikáció, a külföldi kapcsolattartás, az adminisztráció területén. Fontos, hogy a lehetőségekhez képest mindenki átlássa, hol van az ő szerepe az egészben, hogy tanulni tudjon a közös munkából.

Hogy alakult ki a most jellemző működésmód?

A kiinduló elképzelés az volt, hogy a biennále egy ernyő, ami az önállóan létrejövő kisebb-nagyobb kezdeményezéseket összefogja, kommunikációs kampányt vezet, meghív külföldi vendégeket, dokumentálja az eseményt. Mindent megtesz, amitől a sok kicsi program biennalévá áll össze. Az első biennalénál a felhívás így szólt: hozz olyan projektet, ami szerinted most aktuális. Ez csomópontokat generált, világos látképet rajzolt ki a kortárs színtér gondolkodásáról, problémáiról. A másodiknál már nem akartunk mindenről beszélni, csak néhány kérdés körbejárására ösztönöztünk. A Gaudiopolis **[1]** témája kapcsán elsősorban a tanulás, az oktatás és a demokrácia tanulása, ennek művészeti eszközei kerültek előtérbe, meg az egyéni felelősség és a gondoskodás szerepe. Ezek a témák rezonáltak az akkoriban aktuális közéleti problémákra: a menekültválságra és a közoktatás kérdéseire.

A második biennále után tapasztaltuk, hogy az ernyő-modell nem elég hatékony, nem elégíti ki a hazai művészek, alkotócsoportok igényeit. Kevesebb projekt kell, de azokat végigkísérjük, így a biennále produceri, inkubátor szerepet kapott.

Mi lesz az idej program?

A hazai értelmiségi párbeszédre jellemző, hogy a kritikai hozzáállásra célként, és nem eszközként tekint. Az OFF-nál alapvető a kritikai gondolkodás, és ezen túl is lépve inspirációt, javaslatokat vártunk, amikor 2018-ban nyílt pályázatot írtunk ki a harmadik biennalén való szereplésre. A pályázatok többsége valamiféle vízióval jelentkezett, alternatív jövőképet vázolt fel, egy részük azzal foglalkozott, mi a művészetek szerepe az új, fenntartható jövő megteremtésében. Végül nyolc projektet választottunk, emellett az előző évekhez hasonlóan a kurátori csapat is kezdeményezett projekteket (ezekből van négy), így összesen 12 projektet kell összefogni. Fordított módszert követtünk: megnéztük, milyen pályázatok érkeztek és hozzátettük, amit mi hiánypótlónak véltünk. Székely Kati javasolta József Attila *Levegőt!* című versét, ebben a felkiáltásban és persze magában a vers szövegében találtuk meg a szerteágazó kezdeményezéseket összefűző gondolatot. A biennále tehát a *Levegőt!* aktuális, 21. századi olvasataként is értelmezhető. A kiválasztott ötletek szólnak a klímaválságról; alternatív, fenntartható jövőről és életmódokról, a nacionalizmusról és az ezen túlmutató nemzetek közötti szövetségekről, akár

történelemben, akár jövőbeli lehetőségként. Mesterséges intelligenciáról, közösségi médiáról és annak a demokráciára tett hatásáról beszélnek; a szuverénról, egyéni, vagy akár nemzeti szinten; a mélyszegénység és a romák kulturális reprezentációja is szóba kerül. Ezek a témák a mai Magyarország fontos problémái. A vers mai értelmezésében a Levegőt! felkiáltás a klímakatasztrófára és a több irányból fenyegetett egyéni szabadságjogokra is utal.

Játékok népe (kiállítás) Fotó: Zellei Boglárka, OFF-Biennále Budapest Archivum 2017

A 12 projektet az ötlettől a teljes megvalósításig végigkíséritek az alkotókkal. De mennyire tudja a magyar fiatal művészgeneráció menedzselni a saját projektjeit?

Szoros együttműködésben dolgozunk, de nem vagyunk intézmény, nem vesszük ki a kezükből a munkát. Mindenkinek tevékenyen kell dolgoznia, hogy legyen megfelelő helyszín, finanszírozni lehessen a kivitelezést. Pozitív élmény volt, hogy mivel az ebben az évtizedben szocializálódott generációnak már illúziója sem lehet arról, hogy majd az intézményrendszer a hóna alá nyúl, és viszi a Stúdió Galériától az Ernst

Múzeumig, onnan a Múcsarnokig és a Ludwig Múzeumig, ezek a fiatalok sokkal proaktívabbak, önállóbbak, jobban kommunikálnak, mint amire az én generációm többsége képes volt ennyi idősen. A fiatalok legtöbbször eleve csoportosan pályázik, interdiszciplináris összetételben: képzőművész, színházi rendező, művészetpedagógus, dramaturg, máshol filozófus, grafikus, kurátor, antropológus dolgozik együtt. Sok projekt az OFF-tól függetlenül jött létre, már bemutatkozott egy korábbi formájában. A **Hungarofuturisták** [2] például nem az OFF-ra álltak össze, az **X-tro realm** [3] csoportnak is voltak már nyilvános eseményei, még könyvet is kiadtak; a MENÜ imaginaire már 2018-ban bemutatott a **design héten** egy magyar változatot: „Mit (t)eszél, ha az erőforrások végesek?” [4] című projektjüket most külföldi művészek bevonásával akarják megcsinálni. Az új generáció tagjai olvasóköroket szerveznek, tájékozódnak, kapcsolatot tartanak külföldiekkel: nem várnak az intézményekre.

Ugyanakkor az is látszik, hogy alig kapnak lehetőségeket, így bizonyos dolgokban nem tudnak fejlődni. A Magyarországon élő és dolgozó fiatalok egy részének nincs meg a szükséges gyakorlati, adminisztratív tudása. Itthon a saját pénzükből valósítják meg az ötleteiket, vagy külföldi meghívásos pályázatokon szerepelnek. Tevékenyek, de nem feltétlenül vannak tisztában a szervezeti munka alapvető adminisztratív kötelezettségeivel, nincs nagy tapasztalatuk a szervezeti keretek között zajló együttműködésekben.

Hogy találjátok meg a helyszíneket?

Elsősorban kapcsolatrendszer útján, és ahol a korábbi években már szerepelt az OFF programja, azok a helyszínek ismét működhetnek. A függetlenként saját helyet működtető egyénekkal, szervezetekkel is keressük a kapcsolatot, ilyen például az **ISBN könyv+galéria** vagy az **A.P.A. Galéria**. Bizonyos esetekben a helyszín speciálisan adott, mint a Rákóczi téri vásárcsarnok a MENÜ imaginaire ételekkel foglalkozó projektjéhez. Kalandosan alakul, hol lesznek programok. Igor és Ivan Buharovék dolgoznak a Pioneer filmmel, ők ajánlották fel egy volt nyomda tereit a

Lónyay utcában, ott lesz idén először fesztiválközpontunk. Itt élünk Budapesten, ismerjük a várost, és sok mindenkit, aki nálunk is jobban ismeri, ebből alakul ki egy alternatív várostérkép.

A nemzetköziség több szinten megjelenik: a projekteken részt vesznek külföldi művészek és szakemberek, meghívottak külföldi művészeti szereplőket az OFF idejére, vannak nemzetközi együttműködések a projekteken és kerestek külföldi támogatókat is. Hogyan zajlik mindez?

Minden projektnek magyar a kezdeményezője, de nagy részük külföldi résztvevőkkel valósul meg. Emellett több projektünkkel nemzetközi együttműködések alakultak ki, például a berlini **Aerocene Foundation**nel vagy az **Eriac**-kal (European Roma Institute for Arts and Culture), a bécsi Kunsthalle **Exnergasséval**. Létrehoztunk egy kelet-európai biennále szövetséget is, ami idén az OFF-on debütál egy kerekasztal beszélgetéssel. Ebben részt vesz a **Varsói Biennále**, a prágai (**Matter of Art**), (ami idén lesz először), és a **kijevi biennále**, (utóbbiból három volt eddig) és az OFF. A jövőben közös projekteket tervezünk, illetve az idei OFF-Biennále egyik projektjében, amelynek Szakács Eszter és Ginelli Zoltán a kurátorai, már közre is működtek. Izgalmas, hogy a régióban egyszerre alakult több hasonló biennále, mindegyiknek más a közege és a struktúrája, mégis rokon kérdéseket feszegetnek.

Idén is meghívjuk a nemzetközi művészeti élet jelentős szereplőit. Mostanra nemzetközileg látható lett az OFF, egyetemista csoportok is jönnek, például Nora Sternfeld Documenta professzor a bécsi kurátor képzés hallgatóit hozza el, velük szervezünk közös workshopot. Az OFF megnyitóra összeállítunk egy sorvezetőt külföldieknek, hogy ne tévedjenek el, minél többet lássanak abban a pár napban, amit itt töltenek. A megnyitók úgy következnek egymás után, hogy két nap alatt majdnem mindenhova el lehet jutni.

Nehéz a nemzetközi kommunikáció források nélkül, mi gerilla módszerekkel próbálunk érvényesülni. Gyakorlatilag költségvetés nélkül dolgozunk, megpróbáljuk a kapcsolatrendszerünket mozgatni. Eddig kiváló visszajelzéseket kaptunk az

idelátogató külföldiektől és a nemzetközi kulturális, kortárs művészeti médiában. Sokfelé hívnak külföldre, hogy beszéljünk az OFF-ról – ott elsősorban a működési struktúránk érdekes.

Előre menekülni (Öt alkalmas, élő adásban közvetített, nyilvános, tanácskérő látogatás). Fotó: Börcsök Zsófia, OFF-Biennále Budapest Archívum 2017

Milyen támogatási forrásokra számíthat az OFF, és ez hogyan változott az évek során?

Elsősorban külföldről keresünk támogatókat, a források kétharmad része onnan jött. Nemzetközi alapítványokhoz pályázunk, művészetet vagy civil szervezeteket támogató programokhoz, Magyarországon működő kulturális intézetekhez, mint amilyen pl. a Goethe Intézet. Egyharmad részben magyar forrásokból dolgoztunk. Baráti körünknek magánemberek a tagjai, akik pénzzel, tudásukkal, kapcsolataikkal segítik a munkánkat. Céges forrásokra is számíthatunk, de eddig inkább pénzen kívüli juttatás formájában. Hosszú út áll még előttünk a magyar közgondolkodás formálásában,

amíg elfogadottá válik, hogy a kortárs művészet támogatása fontos, egy jómódú ember vagy egy cég számára presztízserértékű lehet. Ebben mi az úttörő nem túl hálás szerepét töltjük be.

Az idei program többbe kerül, mint eddig bármelyik biennále. A lelkesen beválogatott projektek finanszírozása az előző két biennále együttes költségvetését teszi ki. A nemzetközi kultúrát támogató alapítványoknál is irányváltás történt, és egyre kevésbé adnak pénzt művészeti rendezvényekre, inkább a közvetlenebb társadalmi hatású ügyek felé fordulnak.

Az OFF-Biennále tapasztalatai alapján mi lehet a kortárs művészet társadalmi szerepe?

Megérett a helyzet, hogy újraértelmezzük a művészetek társadalmi szerepét, és az intézményi struktúrában elfoglalt helyét is. Komoly legitimációs válságban van az a nyugati *art world*, amelyhez harminc éve kétségbeesetten ragaszkodunk, és amiről azt hittük, nálunk is működik, mivel első ránézésre hasonló intézményekkel mi is rendelkezünk. Egyre sürgetőbb kérdés, hogyan lehet hitelesebben képviselni a progresszív gondolatokat. Szembe kell nézni azzal, hogy miközben a művészet a szabad és sokoldalú közgondolkodásnak kíván közeget teremteni, élhetőbb jövőt építeni, az ezt szolgáló struktúrák a hatalmi apparátus részei. Erősítik a status quót, ahelyett, hogy segítenék lebontani. Tehát a struktúrákat és a szövetségeket kell újragondolni és újraépíteni, új struktúrákat és elköteleződéseket létrehozni ahhoz, hogy a művészet emancipatórikus hatása, politikai ereje valóban érvényesülni tudjon.

Az OFF-nak milyen szerepe lehet ebben?

Nem optimális helyzet, hogy az OFF saját erőből, az állami művészeti infrastruktúrát bojkottálva, külföldi alapítványok és magánemberek támogatásából valósít meg egy ekkora vállalkozást. Hosszú távon az a cél, hogy egyetlen jól működő, pártpolitikai ágendáktól független rendszer részei legyenek a nagy és kis intézmények, a civil szervezetek, művészcsoportok és a kereskedelmi galériák is. Ilyen intézményrendszer Magyarországon sosem volt. Árnyalhatja a helyzetet, hogy a közelmúltban a

budapesti városvezetésben változások kezdődtek, talán helyszín-ügyekben együtt tudunk működni egy-két önkormányzattal, ez is előrelépés. A bojkott sosem volt cél, hanem eszköz: arra, hogy megmutassuk, nem muszáj rossz kompromisszumokat elfogadni ahhoz, hogy magas színvonalú, nemzetközi léptékű és relevanciájú projektet hozzunk létre – még egy olyan kiszolgáltatott területen sem, mint a kortárs képzőművészet. A hazai civil társadalomban ezt sokan inspirálónak találják.

Valahol Európában (kiállítás). Fotó: vegeldaniel.com, OFF-Biennále Budapest Archivum 2017

Cél, hogy önfenntartóan működjön az OFF?

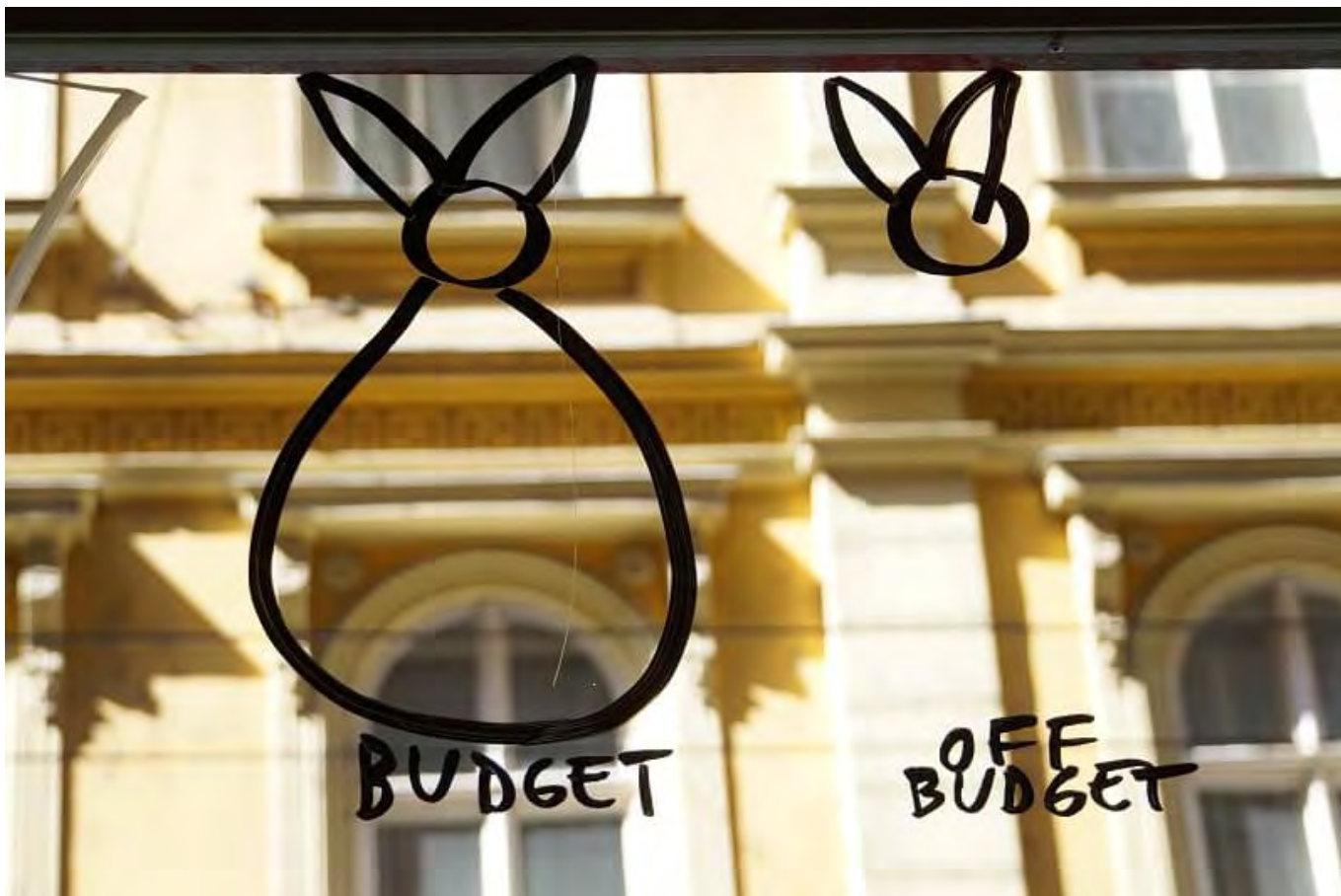
Mindig is cél volt, hogy az OFF fenntartható és független maradjon. De ha lenne működő kulturális intézményrendszer, együttműködnénk vele. Ebből a szempontból is fontos, hogyan jöttünk létre: a fennálló rendszertől függetlenül építettünk fel egy sokak számára jelentős eseményt és platformot. Ilyen alapokról együttműködést kezdeményezni teljesen más, mintha a kezdetektől az állami támogatás biztosította volna a létezésünket. A civil szektor szerepe a kortárs művészetben eddig nem

fogalmazódott meg, ez az egyik oka, hogy a magyar kortárs művészeti élet ennyire törékeny. A civil és a művészeti színtér két elkülönülten működő rendszernek tűnt, az áthallások, összefonódások nem voltak világosak. Például a **Fiatalképzőművészek Stúdiója Egyesület** is civil szervezet, de sokáig nem a civil szektor részeként tekintettünk rá.

Az intézményeket az állam vagy más, hatalmi pozícióban lévő aktor hozza létre felülről, valamilyen, általa (f)elismert társadalmi igény kielégítésére. Egy intézményben vannak fix pozíciók, van fenntartója, felülről irányítják. Egy civil szervezet pedig fordítva, éppen akkor alakul, ha civilek úgy látják, hogy bizonyos társadalmi igényeket a meglévő rendszer nem tud vagy akar kellőképpen kielégíteni, és ezért önerőből létrehoznak valamilyen struktúrát. Ez nagyon fontos különbség. Az OFF jövőjét abban látom, hogy együttműködésekre alapuló civil működést alakít ki. Maradjon meg az agilis forma, legyen viszonylag kicsi a szervezet, és ne csak a művészeti szereplőkre építsen.

Mennyire tudja megszólítani az OFF azokat, akik idegenkednek a kortárs művészettől?

Nem azt kommunikáljuk, hogy „gyere, nézz kortárs művészetet!”, hanem hogy „gyere, olyan kérdésekkel foglalkozunk, amelyek téged is érdekelnek”. Aki széleskörűen tájékozódik, aki igyekszik átlátni az őt körülvevő helyzetek komplexitását, az érezheti, hogy köze van a felvetett kérdésekhez. Az OFF-nak kezdetektől célkitűzése, hogy érthető művészeti nyelvet találjon. Igyekszünk kerülni a szakzsargont, megragadni, mi a tétje egy-egy műnek vagy kiállításnak, akciónak, mitől lehet ez izgalmas olyan embereknek, akik nem mozognak otthonosan a kortárs művészet világában. Ez nem mindig sikerül, de törekszünk a fejlődésre.

Dan Perjovschi: Az OFF rajz (kiállítás). Fotó: Aknay Csaba/Orbital Strangers OFF-Biennále Budapest Archivum 2015

Hogy fogadta a szakma az OFF sikerét? Nem volt szakmai féltékenység?

Ha ilyen ambiciózus projekt belép egy levegőtlen, szűk és nyomasztó hangulatú közegbe, az mindenképpen nézeteltéréseket gerjeszt. A kritikus visszajelzések segítettek, hogy a magunk számára és a közeg, a közönség felé is jobban megfogalmazzuk a céljainkat, a prioritásainkat. Amikor a 2000-es években a Trafóban dolgoztam, érezhető volt a stratégiák megfogalmazásának hiánya. A magyar művészeti szereplők azért nem tudtak intézményrendszerként működni, mert a legtöbben nem, vagy nem kellő következetességgel határozták meg saját, a rendszerben elfoglalt pozíciójukat. Ma, ha töredékesen is, de a kritikai szellemiség teremt kapcsolatokat a hazai szintéren. Mi ritkán szólalunk meg közéleti kérdésekben, inkább a tetteinkkel vagyunk politikusak. Persze újra és újra felvetődik, hogyan vállalhatnánk szerepet közvetlenül is, tehát nem csak a projektjeinken keresztül, a

közéletben, a (kultur)politikai vitákban és civil tevékenységekben, de egyelőre minden közös energiánkat elviszi a biennále létrehozása. Ha túl leszünk ezen a kiadáson, ezen is dolgozni fogunk. Kevés rendszeren kívüli szereplő van, így ez nagy felelősséggel jár.

1. Szehlo Gábor evangélikus lelkész alapította a Gaudiopolis nevű gyerekköztársaságot a második világháború után Budapesten. Árvaháza vallásra, társadalmi és nemzeti hovatartozástól függetlenül több száz gyereknek adott otthont, akik a háborúban elvesztették szüleiket, otthonukat. Az „örömváros” gyereklakói saját kormányzatot törvényeket hoztak. Szehlo célja az volt, hogy a gyerekekkel közösen újratanulja a demokráciát, részben önfenntartó közösségként. A gyermekotthon 1950-es államosításáig független intézményként működött. <https://offbiennale.hu/2017/2017> ↑
2. A hungarofuturizmus (HUF) fiktív mítosz és esztétikai stratégia. Az OFF-on szereplő projekt rokon esztétikai mozgalmakat és művészeti elképzeléseket keres, amelyek a nacionalista törekvések eltérítésén és kisajátításán munkálkodnak. A projekt kiállításokat, eseményeket és kiadványokat ölel fel, amelyek nemzetközi összefüggésben vizsgálják a nemzeti identitások kritikai megközelítéseit. ↑
3. Az xtro realm képzőművészeti kutatócsoportja az OFF ideje alatt a művészet és a tudomány közötti párbeszédet ösztönzi a klímaválsággal összefüggő alternatív jövőképek vizsgálatával. ↑
4. A MENÜ imaginaire a konkrét és átvitt értelemben vett fogyasztás hatásait az étkezés szociokulturális gesztusán keresztül helyezi új megvilágításba, az élelmiszer-rendszerek kérdéseivel foglalkozik. ↑

felső kép | Dan Perjovschi: Az OFF rajz (kiállítás) Fotó: Aknay Csaba/Orbital Strangers OFF-Biennále Budapest Archivum 2015